

"ALSOF WE LANDLOPERS WAREN...". DE PROBLEMEN ROND DE WET HUISVESTING GEREPATRIEERDEN 1950

"Eén ding staat vast, Karel, ik denk er eenvoudig niet over in een contractpension te gaan. Ik denk er niet over mij door de regering te laten onderbrengen of we landlopers waren".

(Willem Frederik Hermans, *De woeste wandeling. Een scenario* (4e druk; Amsterdam 1981) p. 14).

J.J.M. Ramakers

Inleiding. Het repatriantenprobleem

"Heeft de regering wel alle middelen aangewend om deze gerepatrieerden in Australië geplaatst te krijgen, die toch daar beter op hun plaats zouden zijn geweest dan onervaren Nederlanders?" zo vroeg CHU-senator J. Reijers bij de mondelinge behandeling van het ontwerp-Wet huisvesting gerepatrieerden 1950. "Nu zien wij het merkwaardige verschijnsel, dat wij de mensen uit Indonesië hierheen halen, terwijl vliegmaachines worden gecharterd om andere Nederlanders naar Australië te brengen."¹

Het probleem is natuurlijk universeel. Immigranten, met name berooide immigranten, is men in economisch barre tijden liever kwijt dan rijk. Zo liet de huidige premier Lubbers zich enkele jaren geleden nog maar, sprekend over de Tamil-vluchtelingen, ontvallen: "Het is mij niet duidelijk, wat mensen willen in een land, dat ingericht is voor het houden van Elfstedentochten en niet het klimaat heeft om onder palmbomen te vertoeven."² Toch is er één wezenlijk verschil tussen de uitspraken van Reijers en Lubbers, ook al zullen beide niet hebben bijgedragen tot een verbetering van het winterse klimaat voor repatrianten c.q. vluchtelingen, en ook al getuigden beide van een zekere onwil het probleem fundamenteel op te lossen: Lubbers sprak over het weren van *buitenlandse* vluchtelingen, terwijl Reijers de mogelijkheid onderzocht vluchtelingen *van Nederlandse nationaliteit* buiten de landsgrenzen te houden.

Reijers, burgemeester van het Utrechtse dorp Kamerik, preekte in meer dan een betekenis voor eigen gemeente. De woningnood in Nederland anno 1950 en de

---

¹ HEK 1949-1950, p. 231-232.

² Lubbers deed deze uitspraak tijdens een van zijn wekelijkse t.v.-gesprekken in juni 1985. Geciteerd bij: Jan Erik Dubbelman, "De filosofie is: indammen". De eerste reactie op de komst van de Tamils", in: *Vreemd gespuis* (Amsterdam 1987) p. 176.

belangen van de talrijke autochtonen, die al jaren op behoorlijke huisvesting wachtten, rechtvaardigden zijns inziens het overwegen van alternatieven voor het toelatingsbeleid ten aanzien van de repatrianten. Maar er was, zoals we hierna zullen zien, meer aan de hand: de mogelijke aantasting van de gemeentelijke autonomie met betrekking tot de woningdistributie, de onbedwingbare neiging van veel politici achteraf alsnog het eigen politieke gelijk te halen in lang omstreden maar inmiddels afgedane kwesties en wellicht ook gewone, domme vooroordelen tegen repatrianten uit Indonesië, maakten de opvang van deze repatrianten tot een moeizame aangelegenheid. De strubbelingen rond de Wet huisvesting gerepatrieerden 1950, die een oplossing moest bieden voor het meest nijpende materiële probleem van de repatrianten, tonen dit overduidelijk aan.³

Hoewel regering en parlement moeilijk konden volhouden dat zij overvallen waren door het probleem van de repatrianten⁴ - tussen 1945 en 1949 was er immers al een stroom van 44.000 personen uit Indonesië naar Nederland gekomen⁵ - leken zij toch in meerdere opzichten verrast door de omvang van het probleem, zoals zich dat na de soevereiniteitsoverdracht van 27 december 1949 voordeed. De eerste golf repatrianten was nog relatief gemakkelijk op te vangen geweest: zij had voor het merendeel bestaan uit recente en tijdelijke immigranten uit Indonesië, in de regel niet onbemiddelde lieden, die bovendien evenals hun ouders in Nederland geboren waren en dus uiterlijk niet als repatrianten herkenbaar waren. De tweede groep echter, die in de jaren 1949-1951 naar Nederland kwam en volgens uiteenlopende schattingen 68.000 tot ruim 100.000 personen omvatte, bestond, evenals trouwens de latere stromen

---

³ De inschakeling in het arbeidsproces, opleiding en onderwijs van jongeren en de zorg voor de integratie in de Nederlandse samenleving vormden natuurlijk ook niet te verwaarlozen vraagstukken. Een goede, definitieve huisvesting van de repatrianten gold echter als een noodzakelijke voorwaarde voor de oplossing van de eerder genoemde problemen. Vgl. M.J. Hoytink, "De zorg voor de gerepatrieerden uit Indonesië", *Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk* 5 (1951) p. 24-27 en J. Wondergem en M.J. Hoytink, "De voorziening in de huisvesting en de materiële behoeften van gerepatrieerden", *Ibidem*, p. 242-247.

⁴ De begrippen "repatrianten" en "gerepatrieerden" zijn feitelijk natuurlijk minder juist. Het gros van de immigranten uit Indonesië kwam immers voor het eerst naar Nederland. Voorts zou men eigenlijk onderscheid moeten maken tussen "repatrianten" (zij die van zins zijn naar Nederland te komen, of daarmee bezig zijn) en "gerepatrieerden" (zij die zich al in Nederland gevestigd hebben). Ik sluit mij echter aan bij het heersende taalgebruik en gebruik de begrippen door elkaar.

⁵ J.E. Ellemers en R.E.F. Vaillant, *Indische Nederlanders en gerepatrieerden* (Muiderberg 1985) p. 38. Cottaar en Willems tellen in de periode 1945-1948 110.000 repatrianten, maar onder hen was ook een groot aantal tijdelijke verlofgangers, dat na verloop van tijd naar Indonesië terugkeerde. Annemarie Cottaar en Wim Willems, *Indische Nederlanders. Een onderzoek naar beeldvorming* (Den Haag 1984) p. 25.

repatrianten, voor een belangrijk deel uit Indische Nederlanders van gemengde Europees-Indische afkomst, die wèl duidelijk als immigranten uit de voormalige kolonie te herkennen waren en die bovendien, minstens tijdelijk, materiële hulp nodig hadden. Het ging hierbij voornamelijk om ex-KNIL-militairen en om ambtenaren, wier functies door Indonesiërs waren overgenomen.⁶

Weliswaar had de regering een redelijk beeld van de kwantitatieve omvang van het probleem⁷, maar toch beschikte de overheid ten enen male over onvoldoende opvangmogelijkheden voor de gerepatrieerden. De overheid voerde dan ook een consequent ontmoedigingsbeleid ten aanzien van repatriëring, waarbij opvalt dat gepoogd werd de Indische Nederlanders zoveel mogelijk te bewegen te opteren voor het Indonesische staatsburgerschap, terwijl de overige Nederlanders wèl welkom waren bij hun terugkeer in het vaderland.

Hoewel het ontmoedigingsbeleid volledig faalde, hetgeen overigens pas in 1955 officieël werd erkend, bewijst het feit dat een niet mis te verstaan onderscheid werd gemaakt tussen deze twee categorieën repatrianten, dat het repatriëringsbeleid van de overheid niet alleen werd bepaald door min of meer zakelijke overwegingen, zoals het argument dat Nederland niet in staat zou zijn al deze mensen op te nemen, maar ook door een stereotype beeld van en regelrechte vooroordelen tegen de Indisch-Nederlandse repatriant. De Commissie ter bestudering van het Indo-Europese vraagstuk in Indonesië, de zgn. Commissie-Werner, legde bijvoorbeeld de volgende criteria aan bij de onderscheiding van hen die wèl en van hen die beter niet voor repatriëring in aanmerking konden komen: "(...) *enerzijds*: de import Nederlanders alsmede de met deze - op grond van opvoeding, opleiding en ontwikkeling dan wel fami-

---

⁶ Het illustreert wellicht het tamelijk geïmproviseerde karakter van het repatriëringsbeleid, dat de schattingen over het aantal gerepatrieerden sterk uiteenliepen. Het CBS hanteerde voor de tweede golf het aantal van 68.000 personen, het Centraal Comité van Kerkelijk en Particulier initiatief voor sociale zorg ten behoeve van gerepatrieerden (CCKP) schatte in 1969 de tweede golf op 90.000 personen. Cottaar en Willems komen zelfs tot een aantal van 102.000. Ellemers en Vaillant, *Indische Nederlanders*, p. 39; Cottaar en Willems, *Indische Nederlanders. Beeldvorming*, p. 25-26. Een contemporaine bron, *De Maasbode*, 8 juni 1950, meende dat op dat moment al 150 à 200.000 Indische Nederlanders in het land waren en dat dat aantal zou kunnen oplopen tot 3 à 400.000. Voor de materiële toestand van de gerepatrieerden zie: Wondergem en Hoytink, "De voorziening in de huisvesting", p. 242.

⁷ *HTK 1949-1950*, Bijl. 1655, Wet houdende bijzondere voorzieningen ter bevordering van de huisvesting van gerepatrieerden (Wet huisvesting gerepatrieerden 1950) nr. 3, MvT, p. 2. Minister Teulings spreekt hier van 5 à 6.000 gezinnen van KNIL-militairen, 1.400 gezinnen van marinepersoneel, enkele honderden gevallen van gezinshereniging en enkele duizenden gezinnen van personeel van de voormalige Nederlands-Indische regering en van particulieren. Overigens werden ook gedemobiliseerde en afgeloste militairen uit Suriname en de Nederlandse Antillen tot de gerepatrieerden gerekend.

liebanden - op één lijn te stellen Westers georiënteerde Indische Nederlanders (beide gemakshalve aan te duiden als: Westerse Nederlanders); en *anderzijds*: die Indische Nederlanders, welke door afkomst, aard, aanleg en milieu fysiek, psychisch, sociaal-economisch op Indonesië zijn ingesteld, de zg. in Indonesië gewortelden (verder gemakshalve aan te duiden als: Oosterse Nederlanders).⁸ Inderdaad laten de onderzoekers Cottaar en Willems in hun studie *Indische Nederlanders. Een onderzoek naar beeldvorming* aan de hand van rapporten als het bovenstaande, het rapport van de Federatie van Ambtenarenorganisaties uit Indonesië (FAI) over het vraagstuk van de opname der Nederlanders uit Indonesië in het arbeidsproces etc. zien, dat het ontmoedigingsbeleid voor een belangrijk deel werd ingegeven door de gedachte dat de Indische Nederlander, en zeker de groep die zich van oudsher meer met Indië dan met het moederland verbonden voelde, zich niet aan de Nederlandse omstandigheden zou kunnen aanpassen.⁹ Een laag arbeidstempo, een raciaal inferioriteitscomplex, geestelijke kwetsbaarheid, het onvoldoende aanvoelen van de Nederlandse taal en volkshumor, de onbekendheid met de Nederlandse zeden en gewoonten, deze en vele andere, in de praktijk nooit aangetoonde factoren zouden de Indische Nederlanders verhinderen volledig in de Nederlandse samenleving te integreren. Het heette daarom in hun eigen belang te zijn hen van repatriëring te weerhouden.¹⁰

Waar de centrale overheid dit soort denkbeelden koesterde, verwondert het niet als ook lagere, c.q. gemeentelijke overheden in hun handelen door stereotype beeldvorming en vooroordelen beïnvloed waren. Dit gevoegd bij de eerder gememoreerde zorg voor de huisvesting van autochtone woningzoekenden, waarin de gemeenten werden geschraagd door de publieke opinie¹¹, zorgde ervoor dat de animo om woonruimte ter beschikking te stellen aan gerepatriëerden, die feitelijk "à contrecœur" in ons land waren opgenomen, niet bepaald groot was. VVD-afgevaardigde G. Ritmeester meende bij de behandeling van de begroting van Wederopbouw en Volkshuisvesting voor 1951 zelfs te kunnen opmerken, dat hier de kern van het probleem lag: "In het geheel van deze zaak is de grote narigheid, dat er vele gemeenten zijn, die geen prijs stellen op

---

⁸ Verslag van de Commissie ter bestudering van het Indo-Europese vraagstuk in Indonesië, 30 juli 1952, ARA 's-Gravenhage, kabinet MP, inv. nr. 201, p. 34, geciteerd bij: Cottaar en Willems, *Indische Nederlanders. Beeldvorming*, p. 143.

⁹ Het rapport van de FAI: 29 dec. 1952, ARA 's-Gravenhage, kabinet MP, inv. nr. 201, p. 7, geciteerd: *ibidem*, p. 142.

¹⁰ Cottaar en Willems, *Indische Nederlanders. Beeldvorming*, p. 141-152. Vgl. A. Rijdsdijk, "Een kille ontvangst. De opvang van Indische migranten", *Intermediair* 21 (1985) nr. 5, p. 59.

¹¹ Wim Willems, Annemarie Cottaar en Daniël van Aken, "Indische Nederlanders: van marginale groep tot succesvolle migranten" (nog niet gepubliceerd manuscript) p. 11.

gerepatrieerden."¹² En ter illustratie werd in het voorlopig verslag melding gemaakt van het feit, dat in sommige gemeenten aan gerepatrieerden de aanvraagformulieren om in aanmerking te komen voor een van de woningbouwpremieregelingen domweg geweigerd werd.¹³

Zo kwam het dat de repatrianten, die niet zelf voor onderdak hadden kunnen zorgen, meest ondergebracht werden in zogenaamde contractpensions, pensions waarin, tegen een vergoeding van de overheid, aan deze repatrianten onderdak, voeding en volledige verzorging werd verschaft. Deze contractpensions waren objectief gezien waarschijnlijk niet zo slecht als hun kwalijke reputatie doet vermoeden¹⁴, maar desondanks waren er voldoende redenen waarom deze vorm van huisvesting bij de gerepatrieerden niet erg populair was: beperkte woonruimte, gebrek aan privacy en bewegingsvrijheid, strenge reglementering van het dagelijks leven, die maar weinig rekening hield met de gebruiken van de repatrianten, afhankelijkheid van derden en vooral het bij de bewoners levende gevoel als "outcast" behandeld te worden, zoals dat werd verwoord in het boven dit artikel aangehaalde citaat uit *De woeste wandeling* van W.F. Hermans. Dezelfde bezwaren golden de kampen waarin de gerepatrieerde Molukkers gehuisvest waren. In veel gevallen namen deze zelfs genoegen met nog armoediger huisvesting dan de overige gerepatrieerden omdat zij in de stellige verwachting leefden, dat zij op korte termijn terug zouden kunnen keren naar Indonesië. Vaak verbleef men onder erbarmelijke omstandigheden, ver van de bewoonde wereld achter prikkeldraad. Over de gevolgen getuigde een vrouw: "Ik heb ongeveer twee jaar in Vught gewoond; er is maar één kamer voor mijn man en ik en drie kinderen en een kachelkje. Vanzelf ga je de kinderen slaan. Nou, als ik zeg slaan, dat is niet goed meer, hè."¹⁵

Minister Teulings grijpt in: De wet huisvesting gerepatrieerden

Al snel dreigde de situatie in de contractpensions, in andere opvangcentra en woonoorden door gebrek aan doorstroming naar meer definitieve huisvesting

---

¹² HTK 1950-1951, p. 823.

¹³ HTK 1950-1951, Bijl. A, 1900-IX A, Rijksbegroting voor het departement van Wederopbouw en Volkshuisvesting voor het dienstjaar 1951, nr. 14, VV, p. 3.

¹⁴ Ellemers en Vaillant, *Indische Nederlanders*, p. 47.

¹⁵ Tessel Pollmann en Juan Seleky, *Istori - istori Maluku. Het verhaal van de Molukkers* (Amsterdam 1979) p. 126; zie verder: p. 123-129.

onhoudbaar te worden¹⁶, reden voor de regering om in te grijpen en de gemeentelijke onwil te breken of liever nog in de kiem te smoren. Daarom bood de minister van Binnenlandse Zaken F.G.C.J.M. Teulings op 20 mei 1950 het ontwerp van Wet houdende bijzondere voorzieningen ter bevordering van de huisvesting van gerepatrieerden (kort: Wet huisvesting gerepatrieerden 1950) aan de Tweede Kamer aan. Een van de belangrijkste bepalingen luidde, dat aan gerepatrieerden die na 31 december 1949 in Nederland waren aangekomen, geen vergunning tot ingebruikneming van een woning, zoals vereist ingevolge de Woonruimtetwet 1947, geweigerd kon worden, dan met instemming van de provinciale inspecteur van de Dienst voor Maatschappelijke Zorg van het ministerie van Binnenlandse Zaken (DMZ)¹⁷, dan wel ingevolge een door de inspecteur ingeroepen beslissing van de Commissaris der Koningin (CdK) bij bezwaar tegen een voorgenomen weigering. Met andere woorden: gemeenten dienden bij de woningtoewijzing in de regel aan gerepatrieerde woningzoekenden voorrang te verlenen boven autochtonen. Voorts werd voorgesteld de inspecteur de bevoegdheid te verlenen de beslissing van de CdK in te roepen, als naar zijn oordeel de behandeling van de vergunningaanvraag vertraagd werd en daardoor de belangen van de gerepatrieerden geschaad zouden worden.

Omvatte dit deel van het wetsontwerp al ingrijpende noodvoorzieningen, dit gold in nog sterkere mate voor het voorstel, aan de inspecteur van de DMZ, die de onderhandelingen met de gemeenten voerde over de huisvesting van de gerepatrieerden, een vèrgaande bevoegdheid toe te kennen woonruimte ten behoeve van gerepatrieerden te vorderen. Hoewel de inspecteur gehouden zou zijn de voorschriften en aanwijzingen van de minister van Binnenlandse Zaken op te volgen, en hij dus niet als een ambtelijke Robin Hood in krijtstreepkostuum naar willekeur woonruimte zou kunnen vorderen, betekende dit wel dat burgemeester en wethouders, die krachtens de Woonruimtetwet 1947 beschikten over de vorderingsbevoegdheid van woonruimte, ingevolge het voorgestelde wetsontwerp volledig gepasseerd zouden kunnen worden door

---

¹⁶ *Ibidem*, p. 47, 59. In april 1951 verbleven 17.234 gerepatrieerden in 632 contractpensions. Daarna nam dat aantal af. Van 1950 tot 1969 verbleven in totaal 134.000 personen in contractpensions. In de periode 1950-1958 werd ongeveer de helft van alle migranten in contractpensions opgevangen.

¹⁷ De Dienst voor de Maatschappelijke Zorg was de opvolger van de Dienst der Verzorging van Oorlogsslachtoffers. Beide diensten hielden zich onder meer bezig met de zorg voor geëvacueerden en gerepatrieerden. De grootste verantwoordelijkheid lag in de praktijk bij de provinciale inspecteurs van de DMZ, de voormalige directeurs van de provinciale bureaus van de DVO.

een ambtenaar, wanneer de vordering strekte tot beschikbaarstelling aan een gerepatrieerde.¹⁸

Teneinde de kritiek op de centraliserende tendens van het wetsontwerp, dat de gemeentelijke autonomie potentieel fors aantastte, vóór te zijn, verklaarde Teulings in de memorie van toelichting, dat het absoluut noodzakelijk was de algemene leiding van de huisvesting van gerepatrieerden vanuit één centraal punt te doen plaatsvinden, zodat een oordeelkundige spreiding over het gehele land gewaarborgd was. Daarbij moest men immers rekening houden met uiteenlopende zaken als de opvangcapaciteit van gemeenten en regio's, werkgelegenheidszaken, scholingsmogelijkheden, godsdienstige gezindte van de gerepatrieerden etc. Voorts wees hij er op dat de inspecteurs van de DMZ krachtens artikel 30 van de Woonruimtetwet 1947 ook al hadden beschikt over een vorderingsbevoegdheid, zij het dat deze betrekking had op een anders begrensde groep personen en een anders geformuleerd doel diende, namelijk de doelmatige verdeling van woonruimte. De inspecteurs hadden van deze bevoegdheid altijd een zeer spaarzaam gebruik gemaakt. De bewindsman bezwoer de gemeentebesturen en het parlement dan ook, dat de zorg voor de huisvesting van de gerepatrieerden niet aan de gemeentebesturen onttrokken zou worden. Hij concludeerde treffend: "De voorgestelde vorderingsbevoegdheid draagt bij uitstek het karakter van een stok achter de deur voor de gevallen, waarin een gemeente geen oog blijkt te hebben voor de belangen van deze veelal zwaar getroffen groep."¹⁹

Bij de schriftelijke behandeling van het ontwerp bleek al snel, dat de Kamer zich niet bij deze voorstelling van zaken kon aansluiten. Weliswaar haastten de meeste leden zich te verklaren, dat het gerepatrieerdenprobleem snel en doeltreffend moest worden opgelost, maar zij zagen weinig reden voor het door de minister aan de dag gelegde wantrouwen jegens de gemeentebesturen. Een zo vèrstrekkende en bestuursrechtelijk weinig elegante inbreuk op de gemeentelijke autonomie, waarbij aan de hiërarchische verhoudingen tussen bestuurlijke organen en ambtenaren voorbij werd gegaan, zou dan ook volstrekt overbodig zijn. Algemeen werd de vrees geuit, dat de provinciale inspecteurs het gemeentelijk beleid zouden gaan doorkruisen, terwijl zij de plaatselijke omstandigheden minder goed kenden dan de gemeentebesturen. Deze bezwaren golden te meer, daar de Kamer zich niet liet overtuigen door het argument van de minister, dat de inspecteurs slechts een spaarzaam gebruik zouden maken van hun bevoegdheden. Het wetsvoorstel opende immers een

---

¹⁸ HTK 1949-1950, Bijl. 1655, nr. 2, OvW, p. 1.

¹⁹ *Ibidem*, nr. 3, MvT, p. 1

veel snellere weg naar vordering van woonruimte dan de Woonruimtetwet 1947, omdat een aantal waarborgen en beroepsmogelijkheden voor de huiseigenaar hier niet van toepassing was. Het lag daarom voor de hand, dat de inspecteurs veelvuldig van deze gelegenheid gebruik zouden maken. Dat daarmee in het voorbijgaan ook nog de rechtsbescherming van de burgers, in casu de huiseigenaren, geweld werd aangedaan, maakte het wetsontwerp voor vele kamerleden nog minder aantrekkelijk.

Een probleem van een geheel andere orde, dat uit het voorlopig verslag naar voren komt, is dat van de verantwoordelijkheid voor het ontstaan van het vraagstuk van de gerepatrieerden. Naar bij het mondelinge debat zou blijken, namen de CPN en de ARP diametraal tegenover elkaar staande standpunten in in dit ietwat onfrisse debat over het politieke gelijk dat, nu het nauwelijks meer relevant was, werd gevoerd over de rug van de gerepatrieerden. Sommige kamerleden (c.q. leden van de CPN-fractie) waren van oordeel, dat de gevolgen van een rampzalige Indiëpolitiek nu op de werkende bevolking werden afgewenteld, terwijl de moeilijkheden te voorzien waren geweest. Indische Nederlanders, die zich met de verfoeilijke imperialistische politiek van de Nederlandse regering hadden ingelaten, dreigden nu voorrang te krijgen boven autochtone woningzoekenden. De ARP daarentegen, die zich traditioneel met hand en tand had verzet tegen elk Indisch onafhankelijkheidsstreven, meende juist dat het Nederlandse volk zich niet aan zijn verantwoordelijkheid jegens de repatrianten kon onttrekken. Het had er immers door middel van het stembiljet blijk van gegeven deze Indiëpolitiek gewenst te hebben. Deze Kamerleden meenden dan ook, dat in het wetsontwerp bij de woningtoewijzing volkomen terecht voorrang werd verleend aan gerepatrieerde boven autochtone woningzoekenden. De CPN stelde daar tegenover, dat het geen pas gaf twee categorieën woningzoekenden te creëren. Het wetsvoorstel zou niets oplossen, maar het probleem alleen maar verplaatsen. Een structurele oplossing kon alleen gezocht worden in een vèrgaande opvoering van de bouwproductie.²⁰

Minister Teulings toonde zich in zijn memorie van antwoord niet erg onder de indruk van de kritiek. Hij pretendeerde niet met de in het wetsontwerp geopperde regeling het probleem definitief op te lossen. Hij wees, integendeel, nogmaals op het bijzondere en tijdelijke karakter van het ontwerp.

De bewindsman vertrouwde dat de gemeenten nu meer bereidwilligheid aan de dag zouden leggen de gerepatrieerden aan onderdak te helpen, te meer nu in overleg met de minister van Wederopbouw en Volkshuisvesting een regeling werd getroffen die inhield dat gemeenten, die tussen 1 augustus en 31 decem-

---

²⁰ *Ibidem*, nr. 4, VV, p. 2-6.

ber 1950 van de dan gereedgekomen woningen een aantal zouden afstaan aan in opvangcentra gehuisveste gerepatrieerden, toestemming zouden krijgen een 20 à 25% groter aantal woningen te bouwen, zij het met verminderde rijksbijdrage in de bouwkosten. Het gemeentelijk beleid zou dus alleen door de inspecteurs van de DMZ doorkruist worden, als de gemeenten zich blijvend halsstarrig tegenover de gerepatrieerden opstelden. In zo'n geval achtte Teulings zo'n bijzondere maatregel gerechtvaardigd en was het niet meer dan billijk dat de inspecteurs het machtige wapen van de vorderingsbevoegdheid in handen kregen.

Ook het argument van de Kamer, dat in het wetsontwerp de rechten van de burgers onvoldoende gewaarborgd waren, vermocht Teulings niet te imponeren. Volgens artikel 3 1e lid van het wetsontwerp waren de inspecteurs immers gehouden bij het hanteren van hun vorderingsbevoegdheid te letten op de rechtspositie van partijen en op alle overige in aanmerking te nemen belangen. Hoewel een aantal formele procedures inderdaad omzeild werd teneinde de inspecteurs wat speelruimte te bieden, hoefde men niet te vrezen voor willekeur, ook al niet omdat de bewindsman nogmaals beloofde in zijn instructies aan de inspecteurs bijzondere aandacht aan dit punt te besteden en de inspecteurs zich ook voor het overige aan alle wetten en verordeningen hadden te houden.

Overigens liet Teulings zich niet verleiden tot riskante beschouwingen over de verantwoordelijkheid voor het ontstaan van het repatriantenprobleem. In de praktijk was het echter duidelijk, dat hij van mening was dat regering en volk hun verantwoordelijkheid jegens de gerepatrieerden, nu zij er eenmaal waren, niet konden ontlopen. Hij liet er bijvoorbeeld geen twijfel over bestaan, dat hij de verlenging van de wachttijden voor hen die op gemeentelijke wachtlijsten geplaatst waren, gerechtvaardigd vond, al was het maar omdat dezen in de regel, in tegenstelling tot de gerepatrieerden, al over woonruimte beschikten, hoe gebrekkig die ook was.²¹

Neen, Teulings kwam slechts op één, relatief ondergeschikt punt tegemoet aan de wensen van de Kamer. Nadat hij een overheveling van de vorderingsbevoegdheid naar de Commissaris der Koningin of Gedeputeerde Staten categorisch had afgewezen, toonde hij zich wel bereid de CdK aan te wijzen als beroepsinstantie voor die gevallen waarin door de gemeente bezwaar werd gemaakt tegen een voorgenomen vordering van de inspecteur. Voor het overige haalde de bewindsman in zijn nota van wijziging de teugels nog wat strakker aan. In de eerste plaats diende volgens hem nadrukkelijk bij de wet te worden

---

²¹ *Ibidem*, nr. 5, MvA, p. 6-10.

bepaald, dat gemeentelijke bepalingen nopens vestiging in de gemeente geen grond van weigering van een vergunning aan een gerepatrieerde zou mogen zijn. Verder stelde hij voor de werkingsduur van de wet uit te breiden van 1 januari 1952 tot 1 januari 1953, omdat het er naar uit zag dat de inspecteurs op eerstgenoemde datum hun bijzondere bevoegdheden nog niet zouden kunnen missen.²²

Het zal niet verwonderen dat de stemming er in de Kamer niet beter op werd. Nadat gebleken was dat mondeling overleg tussen de commissie van rapporteurs en de minister niets had opgeleverd dan een futiele tweede nota van wijziging, waarin werd voorgesteld dat de minister verplicht zou zijn voorschriften aan de inspecteurs te verstrekken²³ (in het oorspronkelijke ontwerp werd dit aan het oordeel van de minister overgelaten) rolden de woordvoerders van de verschillende fracties de mouwen op voor een pittig mondeling debat.

Deze woordvoerders, voor het merendeel nauw betrokken bij de gemeentelijke belangen²⁴ en daarom getergd door deze nieuw aanslag op de gemeentelijke autonomie²⁵, leefden zich bij tijd en wijle uit in forse filippica's tegen het wetsontwerp, waarvan de toon alleen gedempt leek te worden door al dan niet oprecht mededogen met de gerepatrieerden. Veel nieuwe gezichtspunten leverde het debat overigens niet op.

Met name H. Gortzak (CPN) en C.J.A.M. ten Hagen (PvdA) toonden zich standvastige tegenstanders van het wetsontwerp. Gortzak stelde eenvoudig dat de CPN-fractie geen verantwoordelijkheid wenste te dragen voor de gevolgen van de Indonesiëpolitiek van de regering. Hij voelde er dan ook niets voor een bevoorrechte categorie woningzoekenden te creëren. Bovendien was hij van mening, dat de gemeentebesturen niet onwillig zouden zijn mee te helpen het probleem op te lossen, als er maar meer woonruimte beschikbaar zou zijn. Een vorderingsbevoegdheid voor andere instanties dan het college van B en W achtte hij dan ook overbodig.²⁶

---

²² *Ibidem*, p. 9, 11-12; nr. 7, Nota van Wijzigingen, p. 13; nr. 8, Gewijzigd OvW p. 13-14.

²³ *Ibidem*, nr. 9, Verslag, p. 15; nr. 10, Tweede Nota van Wijzigingen, p. 16.

²⁴ Th.M.J. de Graaf (KVP) was burgemeester van Maasdriel en vanaf november 1950 van Lisse. J. Algera (ARP) was van 1935-1945 gemeenteraadslid en van 1945-1946 waarnemend burgemeester van Leeuwarden. C.J.A.M. ten Hagen (PvdA) was gemeenteraadslid te Nijmegen. H.K.J. Beernink (CHU) was secretaris van de gemeente Rijswijk. G. Ritmeester (VVD) was voormalig wethouder te Leeuwarden en voormalig burgemeester van Den Helder. H. Gortzak (CPN) was lid van de gemeenteraad van Amsterdam.

²⁵ Men denke o.a. aan de Woonruimtetwet 1947 en de Noodvoorziening Gemeentefinanciën 1948, die veel kwaad bloed hadden gezet.

²⁶ *HTK* 1950-1951, p. 384-386.

De PvdA-fractie koos voor een moeilijker begaanbaar pad: dat van de amendementen. Woordvoerder Ten Hagen legde in de Kamer omstandig uit, dat het wetsontwerp onvoldoende rekening hield met de fundamentele rechten en belangen van de burgers en van de lagere overheid. Zo achtte hij het onelegant dat een superieur bestuurscollege in beroep zou moeten gaan tegen een beslissing van een ambtenaar. Het ontwerp draaide de gezagsverhoudingen volledig om. Ook meende hij dat het ontwerp te veel ruimte liet voor ambtelijke willekeur, bijvoorbeeld bij beantwoording van de vraag of betrokkenen bij een vorderingsprocedure al dan niet gehoord moesten worden. Kortom: de inspecteur hoorde slechts een inspecterende taak te krijgen. Hij zou onderzoek moeten doen om eventueel bij B en W een verzoek tot vordering in te stellen. Zouden B en W weigeren, dan zou de inspecteur het recht moeten hebben bij GS of de CdK in beroep te gaan. Ook degene tegen wie gevorderd zou worden, zou een beroepsmogelijkheid moeten krijgen. Ten Hagen en partijgenoot J. Tuin dienden dan ook een reeks amendementen van deze strekking in, die het wetsontwerp dus volledig op zijn kop zette. Zij wensten de amendementen alleen in te trekken als de werkingsduur van de wet beperkt zou blijven tot 1 september 1951.²⁷

De CHU bleek zich volledig achter de opvattingen, zoals die door Ten Hagen waren verwoord, te scharen. Ook deze fractie had vooral ernstige bezwaren tegen de vorderingsbevoegdheid van de inspecteur. Bij monde van H.K.J. Beerink liet zij echter weten het niet juist te achten een principiële onjuist ontwerp te amenderen. De amendementen Ten Hagen - Tuin vormden een wetsontwerp op zichzelf. Het ware beter op korte termijn met een geheel nieuw ontwerp te komen.²⁸

In wat rustiger bewoordingen hekelde ook Ritmeester (VVD) de positie van de inspecteur in het wetsontwerp. Weliswaar erkende hij de ernst van het probleem, maar hij achtte het niet verdedigbaar een willekeurig ambtenaar zo'n machtspositie te geven. Als in de gemeentelijke autonomie ingegrepen moest worden, diende in de wet zelf aan gemeentebesturen dwingend te worden voorgeschreven, aan alle of een aantal gerepatrieerden voorrang te verlenen. Tot slot verweet hij de regering, dat zij van elk probleem "altijd een zuivere geldkwestie" wist te maken. Ook nu slaagde zij er weer in een onvervalste krentenwegersmentaliteit te etaleren door weliswaar extra bouwvolume toe te wijzen voor aan gerepatrieerden verleende woonruimte, maar de gemeenten

---

²⁷ *Ibidem*, p. 375-378.

²⁸ *Ibidem*, p. 378-381.

tevens op te zadelen met extra kosten door een ongunstige premie- en bijdrageregeling te hanteren.²⁹

Hoewel de KVP-er Th.M.J. de Graaf oorspronkelijk ook vele bedenkingen tegen het wetsontwerp koesterde, verklaarde hij nu dat deze voor een belangrijk deel waren weggenomen door de toezegging van de minister, in zijn instructie aan de inspecteurs, met name aan de rechtszekerheid en de belangen van de burgers aandacht te zullen schenken. Overigens meende hij, mèt Ritmeester, dat gemeenten die woningen voor gerepatrieerden beschikbaar stelden, hun bouwvolume met gelijkwaardige woningen moesten kunnen aanvullen en niet afgescheept moesten worden met kleinere woningen met verminderde rijksbijdrage, aan de bouw waarvan ook nog grotere financiële risico's kleefden.³⁰

"Hier is een schuld te voldoen! Die voldoening is nog uiterst gering in verhouding tot de schuld, die wij niet hebben voldaan", zo eindigde ARP-woordvoerder J. Algera enigszins pathetisch zijn vurige en onvoorwaardelijke pleidooi voor het wetsontwerp, waarvoor hij alleen van de eenling Ch.J.I.M. Welter bijval kreeg. Het Nederlandse volk kreeg nu de rekening gepresenteerd voor het fatale Indiëbeleid "en het zal helaas niet de laatste rekening zijn", aldus Algera. Het was volgens hem heilige plicht de slachtoffers van dat beleid met voorrang te helpen. De gemeentelijke autonomie, hoe hoog dat goed ook was, moest daarvoor maar wijken, al zou een definitieve oplossing alleen gebaat zijn bij een forse uitbreiding van de bouwproductie. Centralisme was hier meer dan ooit op zijn plaats. Algera's enige kritiek luidde, dat de werkingssfeer van het ontwerp te beperkt was. Hij diende derhalve een amendement in, dat bedoelde ook diegenen die vóór 1 januari 1950 waren gerepatrieerd onder de werking van de wet te brengen.³¹

In zijn antwoord aan de Kamer leek Teulings zijn tegenstanders enigszins tegemoet te willen komen, maar feitelijk gaf hij geen krimp. Weliswaar erkende hij de bezwaren, maar het tijdelijke noodkarakter van de wet maakten die bezwaren zijns inziens aanvaardbaar. Over de verantwoordelijkheid voor het ontstaan van de problemen wilde hij nog steeds geen uitspraken doen, om vooral geen controversiële gevoelens ten aanzien van de te bieden hulp op te roepen, maar voor het overige stelde de regering zich ondubbelzinnig op achter het standpunt van Algera en Welter. Op de amendementen Ten Hagen - Tuin wilde de bewindsman dan ook nauwelijks ingaan: zij zouden de noodwet "volkomen onhanteerbaar" maken. Hij had, gezien zijn ervaring met de DMZ,

---

²⁹ *Ibidem*, p. 381-384.

³⁰ *Ibidem*, p. 371-373.

³¹ *Ibidem*, p. 373-375, 387; *HTK 1949-1950*, Bijl. 1655, nr. 11, Amendement Algera c.s., p. 16.

alle vertrouwen dat in de praktijk van machtswellust en ambtelijke willekeur niets zou blijken. Teulings offerde dan ook slechts één kleine tegemoetkoming aan zijn critici: hij wilde, zo nodig, de werkingsduur van de wet wel beperken tot 1 juli 1952.³²

In tweede termijn bleek, dat de partijen nauwelijks nader tot elkaar waren gekomen. Alleen de VVD-fractie ging door de bocht voor het argument van de minister, dat een oplossing van het probleem veel te lang op zich liet wachten (sinds de indiening van het ontwerp was bijna een half jaar verlopen) en verklaarde het ontwerp te zullen steunen. Ook de KVP-fractie, die haar bezwaren feitelijk in een eerder stadium had laten varen, verklaarde definitief geen behoefte te hebben aan amendering van het ontwerp.³³

Hoewel Teulings probeerde de angel uit de discussie te halen door de reikwijdte van het ontwerp hoe langer hoe meer te bagatelliseren - sprak hij oorspronkelijk over een "wet", later werd dat "noodwet" en uiteindelijk zelfs "dit noodwetje"³⁴ - handhaafden Algera c.s. en Ten Hagen en Tuin de door hen ingediende amendementen. Teulings meende het eerstgenoemde amendement niet te kunnen overnemen, omdat de DMZ bij uitbreiding van de werkingssfeer van de wet het werk niet zou aankunnen. Uiteindelijk werden de minister en Algera het eens over een compromis: ook de gerepatrieerden die tussen 1 januari en 31 december 1949 waren gearriveerd, werden onder de werking van de wet gebracht.³⁵

Liet Algera zich vrij snel tot een compromis verleiden, Ten Hagen bleek alleen voor ministerieel machtsvertoon te willen wijken. Maar feitelijk had Teulings hem in een machteloze dwangpositie gemanoeuvreed. De minister had feitelijk al een kamermeerderheid voor zijn wetsontwerp gevonden en zelfs al zou de PvdA er alsnog in slagen het ontwerp te torpederen, dan laadde zij de verantwoordelijkheid op zich, die zij ongetwijfeld niet langer zou durven nemen: namelijk die voor een nog langduriger uitstel van hulp aan de gerepatrieerden. Hoewel dus van meet af aan duidelijk was, dat zijn amendementen kansloos waren, blies Ten Hagen nog één keer hoog van de toren: ook nadat Teulings had verklaard ze niet te willen overnemen, handhaafde hij ze onverkort, omdat hij meende dat de minister niet voorbij kon gaan aan bezwaren die toch in brede kringen in de Tweede Kamer leefden. Toch wenste hij niet de hele lijdensweg te gaan. Nadat het amendement betreffende de inperking van de

---

³² HTK 1950-1951, p. 388-393.

³³ *Ibidem*, p. 393-394.

³⁴ *Ibidem*, p. 395.

³⁵ *Ibidem*, p. 397, 414.

werkingsduur van de wet met 35 tegen 27 stemmen was verworpen, verklaarde Ten Hagen het volgende amendement tot "sleutel-amendement". Dit beoogde het wetsontwerp zodanig te wijzigen, dat B en W het vorderingsrecht kregen en de inspecteur in beroep diende te gaan bij GS als B en W naar zijn oordeel een vorderingsverzoek van zijn kant ten onrechte afwezen. Zou dit amendement verworpen worden, dan zou Ten Hagen de overige amendementen intrekken, in de overtuiging dat de Kamer dan zijn hele systeem verwierp. Dit gebeurde inderdaad, zij het met een krappe meerderheid van 37 tegen 30 stemmen.³⁶ Daarop werd het ontwerp zonder hoofdelijke stemming aangenomen, zij het onder aantekening van het feit dat de CPN-fractie geacht wenste te worden tegen te hebben gestemd.

In de Eerste Kamer, die zich in dezelfde dwangpositie bevond als de Tweede Kamer, viel nu nauwelijks meer vuurwerk te verwachten. Alleen de KVP-er H.A.M.T. Kolfshoten, burgemeester van Eindhoven, deed nog een poging de messen te slijpen, omdat het wetsontwerp "een procedure ten aanzien van ingrijpende beslissingen en beschikkingen in de lokale sfeer (introduceert) welke in haar soort een monstrum van bestuurswetgeving moet worden genoemd."³⁷ Verder beperkte de senaat zich tot dezelfde machteloze kritiek, die ook al, zij het op fellere toon, in de Tweede Kamer was geuit. Op de valreep kon Teulings wel nog één positieve toezegging doen. Mede op aandringen van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten was hij met zijn ambtgenoot van Wederopbouw en Volkshuisvesting tot een gunstiger compensatieregeling gekomen voor aan gerepatrieerden toegewezen woningen.³⁸ Overigens ligt het voor de hand te veronderstellen, dat ook zonder die pleister op de wonde de Eerste Kamer wel haar fiat aan het ontwerp zou hebben gegeven. Het ontwerp werd ook in de senaat zonder hoofdelijke stemming aangenomen, onder aantekening van het feit dat de CPN geacht wenste te worden tegen te hebben gestemd.³⁹

Tot slot

Samenvattend kunnen we stellen, dat meer eigenlijke dan oneigenlijke argumenten de gang van het ontwerp Wet huisvesting gerepatrieerden 1950 door

---

³⁶ *Ibidem*, p. 414-411. Er werden 22 PvdA-, 2 SGP-, 2 CHU- en 4 CPN-stemmen vóór het amendement uitgebracht.

³⁷ *HEK* 1950-1951, p. 230.

³⁸ *Ibidem*, p. 236. De nota van de VNG liet van het ontwerp overigens niet veel heel op grond van gelijklopende bezwaren als in het parlement waren geuit. Zie: *De Nederlandse Gemeente* 4 (1950) p. 299.

³⁹ *HEK* 1950-1951, p. 237.

het parlement bepaald hebben. Het stemgedrag stond dan ook nauwelijks in verhouding tot de geleverde kritiek. CPN en ARP reageerden voornamelijk hun frustraties af over de eerder geleden nederlagen inzake het Indiëbeleid. De overige partijen toonden zich vooral verbolgen over de zoveelste aanslag op de gemeentelijke autonomie. Met een grote halsstarrigheid, die nauwelijks gerechtvaardigd werd door de relatief onbeduidende inhoud van het wetsontwerp - in feite een noodwetje, dat zonder veel strubbelingen het parlement had kunnen passeren - traineerde een groot deel van de volksvertegenwoordiging de invoering van de wet ruim zeven maanden, zodat de minister zich in eerste instantie zelfs gedwongen zag voor te stellen de werkingsduur van de wet uit te breiden. Uiteindelijk werd de wet slechts noodgedwongen en met grote tegenzin aangenomen. In die zin werden de gerespatieerden, over wier hoofden de strijd werd uitgevochten, inderdaad behandeld "alsof zij landlopers waren". Dat de wet in de toekomst aanleiding zou geven tot nieuwe frustraties, omdat zij in de praktijk niet goed functioneerde, is weer een ander verhaal.